

Antun Vujić

GLOBALIZACIJA I IDENTITET

Od svjetskog tržišta do tržišnog svijeta

Globalizacija je stari pojam, a novo značenje. Rekli bismo, to je ono “osvjetovljenje” koje započinje sa svjetskim tržištem a završava sa tržišnim svijetom. Razlika je povelika, ili barem mi je želimo podvući, kako bismo u slici dobili razliku između razvitka kojem pripadamo i onoga čega se u njemu plašimo, vlastitog društva kao potrošnog društva i samog svijeta kao potrošnog svijeta.

Skica je pomalo gruba, ali držim da nije pogrešna. Raniji univerzalistički procesi nisu nošeni onim jedinstvom gospodarskih, komunikacijskih, političkih ili kulturnih faktora koji bi, u takvu svom totalitetu, ekspanzirali do svjetskog modela općeg društva međuzavisnosti. Stupanj globalnog uvijek je ostajao u zavisnosti od čovjeka, aktivnosti ljudskih, napose političkih volja koje su ga mogle unapređivati ili rušiti – ratovima, seobama naroda, revolucijama, sve do padova u nova barbarstva te pokretanja novih lanaca napretka. Širenje helenizma u kasnoj antici teško je zamisliti bez djelovanja makedonskih falangi ili rimskih kohorti koje su se mogle i zamoriti pred naletom novih barbarskih snaga. Širenje kulture latinizma u srednjem vijeku, posredstvom kršćanstva, usmjereno je više borbi za vjerski spas samog čovjeka na njegovu vlastitom tlu i mjestu nego za njegovo trošenje unutar neke njegove nove globalne funkcije. Dapače, renesansa i humanizam, univerzalistički razvitak kojemu se i danas divimo i koji nasljeđujemo, pripada ponajviše smjeru poticanja emancipacije pojedinačnog čovjeka, kultu njegove vlastite prirode, svakako ne njegovu

podčinjavanju neidentificiranim globalnim gibanjima. Takva se eventualna gibanja, npr. širenje prekomorske trgovine, kao i u prosvjetiteljstvu, moraju opravdati svrhama društvenog napretka, uvećavanjem čovjekovih ljudskih mogućnosti, a ne njegovim izručenjem vanjskim silama. Okrutnosti rane industrijalizacije gotovo jedinstveno prate intelektualni, pa i politički pokreti za ublažavanje drastičnih socijalnih efekata, kojima je kruna sam socijalni konsenzus postignut u ideji, a onda i praksi socijalne države.

Možda se upravo u potonjem današnji procesi globalizacije razlikuju od prethodnih univerzalističkih. Nije naime jasno što globalizacija ima s pojmovima kao što su čovjekova emancipacija ili alijenacija te onda i sam čovjekov identitet, individualan, skupni, kulturni, društveni ili nacionalni, a nazire se i da bi takva današnja globalizacija sve to mogla dovesti i u pitanje. Tako oni koji nipošto ne žele odjednom postati konzervativni, budući da su uvijek bili za napredak, moraju razmišljati i o novom smislu napretka i onih temeljnih vrijednosti za koje su do sada smatrali da ih same po sebi drže u smjeru napretka, liberalizma i progresizma, budući da je dvojbena da se te vrijednosti i ono što donosi današnji napredak javljaju posve sukladno. Da su je dočekali kao takvu novu pojavu, danas bi se nad globalizacijom vjerojatno zabrinuli i oni koji su je još jučer slavili kao perspektivu. Neki su filozofi ne samo u Aleksandru Velikom nego i u Napoleonu vidjeli "svjetski duh" na konju. Za klasične građanske ekonomiste (kao i njihove zakašnjele sljedbenike), kult svjetskog tržišta i tržišne ekonomije neupitna je vrijednost sama po sebi; i socijalno pravedni Karl Marx borbeno se svrstava na stranu "energičnih jenkića" naspram južnjačkih mlakonja u američko-meksičkom ratu (kao ratu za moderan industrijski svijet), kao što i njegov prijatelj Friedrich Engels, i sam poduzetnik, vjeruje u englesko civiliziranje Indije, makar i vojnom silom, ne pitajući se baš za sudbinu tamošnjih identiteta. Dapače, govorilo se i o urođenom nacionalističkom konzervativizmu malih naroda koje je konzervirala zaostala Otomanska (Srbi), a donekle i Austro-Ugarska Imperija (Hrvati), pa retroaktivno ističu nacionalizmom svoje postojanje. No, i veći narodi počeli su osjećati pritisak globalizacije u vezi s vlastitim kulturnim

identitetom, čime, dakako, konzervativizam postaje nekako manje konzervativan. Uglavnom, o pitanjima identiteta nije se vodilo računa, ako već i sam pojam nije označavao nešto reakcionarno, da ne kažemo – primitivno (primitivne kulture, primitivni običaji i dr.).

Još do nedavno profetski prihvaćen McLuhan usadio je vjeru i mojoj generaciji da će globalni svijet zapravo biti “svjetsko selo”, gdje se familijarnost, individualitet, susjedstvo, umnažaju u svojoj planetarnoj umiljatosti. Ipak, tu se uglavnom i stalo. Kako su se počeli primjećivati efekti globalizacije, nestajali su njezini veliki zagovornici. Tj. oni su se povukli iz filozofsko-socijalnih i ekonomskih paradigmi na praktične gospodarske ili trgovinske politike nepoznatih ali moćnih aktera svjetskih multilateralala ili korporacija. Tako, čini mi se, globalizacija je imala više starih zagovornika-proroka nego modernih sljedbenika, barem kad je riječ o današnjim sociolozima, filozofima, sve više i o ekonomistima. No, ona ih više i ne treba; dolazi kao val koji nas nosi i prije nego što smo pronašli pojase za spasavanje.

Potisnuti *treći svijet*, svijet kulturnih identiteta i različitosti

Žaliti se na globalizaciju slično je kao žaliti se na to što pada kiša, a ne na to što nismo ponijeli kišobran. No, to znači da je kišobran potreban. Zaista, globalizacija jest prijetnja očuvanju kulturnog identiteta i kulturne različitosti, ne samo malih nego i ovećih naroda, zapravo svih, i onih iz kojih izvorno proizlazi sama globalizacija. Povlačenje nacionalnih kultura pred masovnom kulturom, zanemarivanje vlastite materijalne i duhovne kulturne baštine, njezina devastacija u korist neposrednih ekonomskih probitaka i u zaštićenim prirodnim ili kulturnim zonama, sve do redukcije ili patologije književnog stvaralaštva u tzv. medijskoj književnosti, ili izumiranja čitavih jezika, stvarna je slika jedne neobuzdane tendencije. No, ta tendencija nije dostupna ispravljanju na razini pukih pojedinačnih pa i širih političkih volja. Ona je slika globalnog svijeta u promjenama koje proizvode same sebe toliko dubinski da nije sigurno niti to da bi neki voljni globalni obrat, kad bi i bio moguć, izazvao pozitivne promjene, a ne

katakizmu međuzavisnih varijabli na kojima egzistira suvremeni svijet. To su kompleksi koji povezuju svjetsko tržište i svjetsku trgovinu sa svjetskim komunikacijama, ali i demografskim i migracijskim promjenama koje mijenjaju fizički izgled, pa i mapu vjerske rasprostranjenosti čovječanstva – kompleksi koji u isti vrtlog zahvaćaju postindustrijska i još predindustrijska društva, u kojima znanstvene inovacije i tehnološka otkrića sa stalnim razvitkom komunikacijskih sistema stvaraju nove ekonomske i društvene odnose. Razvitak i zaostajanje u razvitku javljaju se paralelno, jer su putovi razvoja toliko složeni da su mnogima naprosto nedostupni – i unutar svega toga – nazovimo ga “treći svijet”, ili “novi stari svijet”, svijet tradicionalnih vrijednosti čitavih generacija, utemeljenih na sada upitnim a duboko ukorijenjenim normama i običajima, potrebama društvene solidarnosti, socijalnih prava, s previranjem u položajima i potrebom zaštite čitavih socijalnih skupina, zaštite marginaliziranih. Tu je i svijet kulturnog identiteta i kulturne različitosti kao zbirnog izraza za ono što se želi očuvati, a što se našlo u nezavidnom položaju baš zato što gubi sposobnost nametanja pa ga treba čuvati.

U vezi s potonjim javlja se i dilema: (1) prisustvujemo li stvaranju jedne nove kulture koja bi mogla, kao u humanizmu ili prosvjetiteljstvu, zamijeniti staru, bolje reći današnju tradicionalnu kulturu, nacionalne kulture ili unutarnacionalne supkulture, pa bi te i takve kulture možda i imalo smisla u nekom pogledu žrtvovati; (2) prisustvujemo li procesu nekog novog planetarnog prožimanja kultura s izgledom i na neku novu kvalitetu kulturnog prožimanja svijeta uopće, uključujući i novu demokratsku kulturu zaštite identiteta, ili smo (3) samo suočeni s masovnim kulturnim surogatom koji je i sam dio tržišnog lanca tržišnog svijeta, koji ne drži vezu s kulturnim sadržajem emancipacije čovjeka, nego je pilula za uspavljivanje za reducirane funkcije njegove reprodukcije unutar lanca općeg postvarenja; distopijska slika iz Zelenog sunca (*Soilent green*), prerađene čovjekove supstancije koja mu služi kao jedina hrana budući da je sve već potrošeno.

Suprotstavljanje ili modifikacija

Tri mogućnosti koje navodimo vjerojatno mogu funkcionirati i istodobno; možda se možemo nadati da je njihovo sagledavanje već i samo neki način njihova usklađivanja: izbjegavanja solucije (3), djelomičnog usvajanja solucije (1), u korist afirmacije solucije (2).

Suprotstavljanje globalizaciji najprije su iznijeli ekološki pokreti, zatim zaoštrili i neki politički radikalni pokreti, da bi se ono postupno širilo i na druge, osobito kulturne pokrete i organizacije civilnog društva, napokon i na, za sada, tek primarnu izgradnju nekih međunarodnih instrumenata i ustanova. No, nekad se mudro reklo da prirodom vladamo tako da joj se pokoravamo. Odnosi li se to i na globalizaciju?

Problem preusmjerivanja negativnih efekata globalizacije po očuvanje kulturnog i svakog drugog identiteta jest upravo u raspodjeli iznimno diversificiranih i složenih društvenih uloga pojedinaca i organizacija, koji svoju legitimaciju moraju zadobiti unutar svojih sustava, a ne u odnosima usklađivanja pojedinih suprotstavljenih sustava, napose ne spram onog kompleksa koji smo nazvali novim ili trećim svijetom. Pojednostavljeno, ako je veliku tekovinu socijalne države nekada mogao izvesti odnos javnih (ne samo političkih) agensa prema socijalnom pitanju i rješavanju tog pitanja na socijalno međuzavisan način, danas težnja održivog razvitka još nema svoje snažne socijalne podloge za dostatnu kritičku masu društvene politizacije u svoju vlastitu korist. Također, agensi razvitka još nisu i protektori održivog razvitka, ili su to tek marginalno i filantropski, a ne supstancijalno i obligatorno. S druge strane, oni su postali dovoljno jaki da ne samo što nisu podložni nekoj kritičkoj javnoj regulativi nego sami stvaraju tu regulativu, utjecajem na politička tijela, u medijskom prostoru kao osobito aktivnom dijelu svijeta globalizacije, ili u pojedinim pseudokulturnim industrijama kao nadrivrijednosnom supstitutu nedaća globalizacije, koje su i same dio tržišnog interesa. To je zbilja i visokorazvijenih zemalja, a osobito zemalja u tranziciji, gdje su glad za uspjehom, ali i cijena održanja, ponekad obrnuto proporcionalne neobuzdanim mogućnostima raubanja vlastite nacionalne supstancije i njenim privođenjem interesima vanjskih faktora globalizacije.

U tom pogledu, razlika između visokorazvijenih zemalja i zemalja u tranziciji, uključujući i Hrvatsku, mogla bi se prikazati i kao razlika između zemalja s tržišnom ekonomijom, ali ne i s tržišnim društvom, i zemalja u kojima su tržišni – i ekonomija i društvo. Na Zapadu je teško čuti i od bezobzirnijih ekonomista ono što se često može čuti ovdje od obzirnijih, naime, da je održiv razvoj besmislica. Zaista, on je besmislica ako se ispit polaže samo kod jednog profesora. Uopće, stječe se dojam da veći otpor nepovoljnim efektima globalizacije mogu dati same visokorazvijene zapadne zemlje i njihovi novi demokratski pokreti nego one tranzicijske zemlje gdje su ti mogući pokreti već uvučeni u gospodarski klijentelizam gotovo cijele političke sfere.

Ali, ako su sile globalizacije toliko jake da još uvijek ne uzimaju pod račun socijalne, kulturne, ekološke i druge potrebe, te im se one javljaju samo kroz rubrike potrošnje ili umanjenja dobiti, unutar potrebe za općom deregulacijom radi nesmetanog svjetskog gospodarskog djelovanja, onda se takvi stavovi ne mogu predstaviti kao neka politički neutralna moderna svjetska ekonomska tehnologija. Naprotiv, takvi stavovi sami postaju dio jedne određene politike, pa i ideologije, npr. rasta privatnog monopola, produbljiivanja socijalnih razlika na užem teritorijalnom ili svjetskom nivou, globalnog rasta kapitala, ali i rasta zaduživanja, propadanja čitavih struktura neprilagođenih, kojima je kulturni identitet tek najmanji, premda najkritičniji dio. Činjenica je da pitanja očuvanja kulturnog identiteta još ne dopiru do onih mjesta koja u današnjim uvjetima usklađuju djelovanja velikih globalizacijskih sustava kao što su Svjetska banka, MMF ili WTO. No činjenica je da broj nezadovoljnika s takvim usmjerenjem raste te počinje ujedinjavati do jučer nepovezane ideje i pokrete, kao što su ekološki, novo-novoljevičarski, nacionalističke reakcije na pitanja ugrožavanja nacionalnih suvereniteta ili socijalne reakcije na pitanja redukcije socijalnog značenja nacionalnih ekonomija. Teško je prognozirati mogućnosti takvih donekle proturječnih sila političkog pritiska na ojačanje pozicije zagovaranja i obrane održivog razvitka, no njima se pridružuje i pitanje što je uopće alternativa.

Saveznici u globalizaciji

No, i unutar globalizacijskih procesa ima različitih učinaka, od kojih će neke i mnogi kritičari vrednovati pozitivno. Ono što je globalizacija već učinila nije baš malo. Izmijenila je bipolarnu političku strukturu današnjeg svijeta. Svakako ne bi trebalo zaboraviti da su veliki nedemokratski autarkični društveni sustavi srušeni onim zbirom vanjskih i unutrašnjih faktora koje uvelike možemo označiti globalizacijskim. Moglo bi se raspravljati što je bilo sredstvo a što cilj, ali demokratizacija, čak i uspostavljanje nacionalnih suverenosti, i globalizacija - tu su išle ruku pod ruku. Možemo li vjerovati da tako može ići i dalje? Doduše, ako su bipolarni politički upravljači svijeta izmijenjeni gospodarskim, financijskim i drugim činionicima moći, nisu riješeni ni približno svi izvori konfliktnosti. Svojevrsno uvlačenje politike u sferu gospodarskog klijentelizma, što je nov oblik njezine netransparentnosti, nova je prijatna demokratskom društvu. No u tom području, kad je riječ o tranzicijskim zemljama, pozitivno djeluje “europeizacija” zakonodavstva u korist regula tržišnog natjecanja i zaštite od monopola. Npr. neke zakone vezane uz zaštitu medijskog pluralizma i Hrvatska i druge tranzicijske zemlje teško bi mogle donijeti bez pozivanja na međunarodne konvencije i zahtjeve, što svakako ide u korpus zaštite kulturnog identiteta. Globalizacija i u verziji frenetične kompeticije u tržišnom društvu zahtijeva određene razvojne faktore koji, tražeći kompetitivnost, unapređuju i fleksibilnost. Ako duh natjecanja mora oslobađati ljudske resurse, on ih mora i poštovati. Evidentno nov i povoljniji položaj znanja i obrazovanja svakako su saveznički faktori za rekonstrukciju smjera globalizacije i prema afirmaciji različitih identiteta, i onih nacionalnih i socijalnih, i onih kulturnih. Dapače, složeni tip novih znanja i obrazovanja nužno uključuje izvore u kulturnim različitostima, kvalitetama samoga gospodarskog djelovanja. Također, ako globalizacija i ne trpi granice, sve do relativiziranja nacionalnih suvereniteta, uključujući i funkcije nacionalnih ekonomija, teško je zamisliti takve interese velikih korporacija za koje te iste nacionalne ekonomije ne bi preuzimale umirujuće funkcije države spram rizika socijalnih tegoba i njihovih posljedica. Tome treba pridružiti i otvaranje pred nezadrživim zahtjevima

pojedinih socijalnih, dobnih i spolnih skupina koje, probuđene globalizacijom, također nastupaju globalno s očekivanjima uključenosti koja tvore snažno izražene pokrete civilnog društva. Također širok mentalitet i sve snažnija utjecajnost pokreta za ljudska prava u velikoj su mjeri rezultat globalizacijskih procesa koji s margina ulaze u stvarne sadržaje stvaranja novih političkih odgovornosti, možda nove demokratske kulture uopće. Napokon, u mjeri suspektности prema nacionalnim državama i nacionalnim ekonomijama, javlja se i novootkrivena potreba vezivanja globalizacije uz savezništvo s lokalnim zajednicama, sa zahtjevima supsidijarnosti u ostvarenjima prava i autentičnih oblika konkretnoga lokalnog života, što je također oblik očuvanja identiteta koji, prije ili poslije, iznova uspostavlja potrebu državne, pa tako i socijalne i kulturne politike. Obično stvari i ne stoje tako crno kako se bojimo, niti tako bijelo kako se nadamo.

Strah od gubitka kontrole nad očuvanjem stabilnosti svjetskog tržišta možda je i najvažniji faktor koji može pridonijeti da se od pukog nezadovoljstva i suprotstavljanja krene putem modifikacije globalizacijskih kompleksa upravo na razini međunarodnih institucija koje mogu obavljati ulogu normativnog usklađivanja interesa prema interesima održivog razvoja, uključujući i interese očuvanja kulturnih identiteta. Potrebno je proširenje onoga što se drži važnim koncesijama ovoga tipa. Takvi se prijedlozi konfiguriraju u sve ozbiljnijem prihvaćanju protumjera, od potrebe zaštite socijalnih prava ili donošenja ekoloških mjera u velikim međunarodnim investicijskim aranžmanima, otpisivanja dugova nerazvijenih zemalja, do poreza na međunarodne transfere koji ne vode računa o socijalnim pravima. Tu je mjesto i zahtjevima za zaštitu kulturne baštine, kulturne različitosti, kulturnog identiteta. Ono što se predlaže jest upravo odgovarajući instrument, via UNESCO, s adresom na spomenute institucije regulatornih mogućnosti unutar procesa globalizacije.

Opatijska deklaracija

Nije baš čest slučaj da male zemlje, još i u tranziciji, dapače još i poslijeratne, i još na “brdovitom Balkanu”, pomalo dvojbene reputa-

cije, čak pod međunarodnom prismotrom, na koje se tim snažnije reflektiraju svjetski problemi globalizacije – pasivno – budu i domaćini i sudionici u poticanju rješavanja takvih problema koji se na njih odnose i – aktivno. No, koga problem muči, taj ga i postavlja. Tradicionalno, Kanada, zemlja visokih kriterija zaštite kulturnih različitosti, neposredan susjed zemlje najvećih globalizacijskih moći i očitovanja tih moći, pokrenula je na međunarodnom planu institucionalizaciju instrumenata zaštite kulturne različitosti, pokrenuvši ujedno i neformalnu, ali ne manje organiziranu Međunarodnu mrežu kulturnih politika (INCP), kojoj se pridružila i Hrvatska postavši domaćinom svjetskoga ministarskog sastanka 2003. Također, Hrvatska je još 2001., poučena vlastitim iskustvom, pokrenula pitanje kulturne različitosti u kontekstu prevencije sukoba, i u Dubrovniku, zajedno s Vijećem Europe, održala vrlo poticajan međunarodni ministarski skup na tu temu, koja je odredila i kasnije interese Vijeća Europe. Rezultat je bio spajanje obiju inicijativa u zajedničku, Vijeća Europe i INCP-a, preko Hrvatske. Tako je u Opatiji, u listopadu prošle godine, održan možda najveći sastanak ministara kulture svih vremena na temu zaštite kulturne različitosti u kontekstu globalizacije, sastanak koji je spojio ministre kulture od Kine, Indije, Irana, preko Južne Afrike i Brazila, do Kanade i gotovo svih europskih zemalja, njih 70-ak, s brojnim delegacijama doministarske razine, uključujući i paralelan skup svjetski najznačajnije tematski sukladne krovne NGO – Međunarodne mreže za kulturnu različitost (INCD) s više od 100 sudionika iz 40-ak zemalja. Usvojena deklaracija i u dokumentima Vijeća Europe naziva se “opatijskom”, a obuhvaća pitanja “novih uloga i novih odgovornosti ministara kulture u pokretanju interkulturalnog dijaloga, uz poštovanje kulturne različitosti”. U njoj se podvlači zahtjev poštovanja kulturnih identiteta i naslijeđa, očuvanja pokretne i nepokretne kulturne baštine, ravnopravnog tretiranja svih kultura, zahtjev uzajamnog poštovanja putem priznavanja različitosti u obrazovanju o kulturnim saržajima, kulturna demokracija. Razvija se i niz sadržaja i područja djelovanja, od suradnje s civilnim i privatnim sektorom, do utjecaja na obrazovne i neposredne kulturne programe ustanova i skupina. Osobito se podvlači zahtjev ravnoteže između javnog sektora, privatnog sektora i

civilnog društva te se preporučuje suradnja na europskoj razini. Predviđa se i praćenje realizacije Deklaracije, zadužuje Upravljački odbor Vijeća Europe (CDCULT) za donošenje akcijskog plana, unutar kojeg se, između ostalog, tiska i popularna verzija Opatijske deklaracije namijenjene mladima, a nakon ocjene Odbora ministarskih zastupnika da je to jedan od temeljnih dokumenata Vijeća Europe u ovom području. Ako Hrvatska može pokretati takve inicijative, onda ona i sama postaje faktor zaštite vlastitoga kulturnog identiteta.

Kako ostvarivati prava različitosti i identiteta?

Jedan od tipično globalizacijskih zahtjeva s izvorištem u WTO bio je i nedavno prihvaćanje Hrvatske da ukine PDV na kinoulaznice. Nametljiv zahtjev enormne holivudske produkcije zapravo je samo podvukao i potrebu da se PDV skine i s kazališnih ulaznica, a zatim i s drugih barijera cirkulacije umjetničkih ustanova i organizacija, zatim i da se preispita politika multipleksa prema domaćem filmu, na putu stvaranja obveza i prema prikazivanju domaćeg filma. Efekti su bili korelativni, ako i nisu svi iskorišteni. Male zemlje, ali zapravo i sve europske zemlje, imaju vrlo slične probleme u procesima globalizacije u kontekstu dominacije masovne kulture. Posebno su ugrožene lokalne kulturne industrije, ali stvara se i nov mentalitet odnosa prema kulturi, osobito mladih, s naglaskom prema novom smislu alternativne kulture kao kulture suprotstavljene masovnoj kulturi, ili barem od nje različite. Uspjesi takvih filmskih festivala kao što su motovunski ili splitski (festival novog filma), s oživljavanjem i onog “nacionalnog”, pulskog, upućuju na obrat u kulturnim potrebama. Uloga države ne može se izbjeći; ona mora biti aktivna, ali ne politički selektivna. Ona traži međuprostor odlučivanja između državnih i privatnih ulaganja i samih kulturnih stvaralaca i njihovih organizacija i udruga. Ulaganja, ona direktna, ili kroz oslobađanje od poreza, jesu povratna. Procvat izdavaštva u Hrvatskoj proteklih nekoliko godina, uz državna ulaganja, doveo je do 60-ak posto više naslova, ali i do 36% rasta grafičke industrije. Jačanje vlastitoga kulturnog stvaralaštva najveći je prilog

očuvanja identiteta i preoblikovanja tekovina globalizacije. Pitanje hoće li se u tome uspjeti svakako je i političko pitanje. Ako se npr. u legislativi donose medijski zakoni koji uime zaštite pluralizma obuzdavaju medijsko poduzetništvo, onda takva politika ne razumije da njezin cilj nije osveta poduzetništvu, nego poticanje pluralizma, a da se može izgubiti i pluralizam i poduzetništvo. Naprotiv, ako se donose zakoni koji ne postavljaju ograde za suzbijanje monopola, smjer utjecaja od politike na medije samo je zamijenjen smjerom utjecaja od medija na politiku, ali ne medija per se, nego onoga što stoji iza medija i što također nije ništa drugo nego politički preoblikovan korporativni ili goli privatni interes.

Razumije se, glavno je pitanje iznalaženje globalnog instrumenta zaštite kulturne različitosti. Pripremni odbor prije spomenute Međunarodne mreže kulturnih politika, u kojem je i Hrvatska, postigao je značajan uspjeh na sastanku s vodstvom UNESCO-a u Parizu u veljači 2003. da sam UNESCO postane institucionalna podloga za pregovore sa Svjetskom bankom i WTO na temelju prihvaćene Konvencije o kulturnoj različitosti koja je koincidirala s opatijskim sastankom. Otvaranje pregovora na razini vlada i međunarodnih globalnih i regionalnih tijela s WTO, Svjetskom bankom i drugim faktorima međunarodnih ekonomskih odnosa prvi put stavlja zaštitu kulturne različitosti, očuvanje kulturnog identiteta kao temu od globalnog interesa. Ono što nevladine organizacije često govore prije također često postaje ono na što svjetske institucionalne multilaterale referiraju poslije. Neke obveze prema međunarodnoj legislativi, od odvajanja određenih postotaka dobiti, formiranja fondova na međunarodnoj razini ili obligacija osobito razvijenih u korist manje razvijenih, kao i obvezujućih međunarodnih konvencija u korist zaštite kulturne različitosti i identiteta, sve do medijskih obveza ili proširenog shvaćanja autorskih prava kao kolektivnih prava određenih kulturnih identiteta, za sada djeluju možda i utopijski. Ipak to postaje smjer u kojem se razvija dijalog. Unutar toga dijaloga formiraju se pomične slike uspjeha pojedinih zemalja koje ne ovise samo o dogovaranju najmoćnijih, nego i o njima samima. U tom smislu šanse očuvanja hrvatskoga kulturnog identiteta u procesima globalizacije stoje u razmjeru snage vlastitoga kulturnog

stvaralaštva i njegova poticanja ili pasiviziranja. Vanjsko pitanje je, kao i obično – unutrašnje.

Kulturni proizvod i Ahilejev štit

Postoji jedna umjetna, ali metodološki vrlo korisna podjela kulture, ona koja kulturu dijeli na kulturu-cilj i kulturu-sredstvo. Svatko zna da je kultura i jedno i drugo, ali je dobro upamtiti razliku, jer i prijedlozi u vezi s kulturnim identitetom obično su toliko i pogrešni koliko polaze od jednog ili drugog shvaćanja kulture.

Tako je npr. prilično uvriježeno mišljenje da se identitet čuva putem nekog kulturnog proizvoda. Pojam “kulturni proizvod” vapi za nadjevkom “takozvani”. Ne osporavam dobronamjeran smisao izraza, čak ni njegovu potrebu. Osporavam administrativni karakter nakane. Evo kako uglavnom glase objave o potrebi otkrića i proizvodnje “kulturnog proizvoda”: Hrvatska u svom kulturnom identitetu nije prepoznatljiva jer ne naglašava svoj mogući kulturni proizvod (a ima kravatu i penkalu, oni upućeniji dodaju: i pleter); mi nemamo svoj kulturni proizvod, a drugi ga imaju (npr. Češka Švejka, a Rusija babušku!); mi ćemo učiniti naš kulturni proizvod (npr. Šibensku katedralu u boci šibenske lozovače). Tako se kulturni proizvod shvaća kao neki sretno pogođen i dobro plasiran artefakt ili čin. Nije loše, ali je premalo i za kulturni turizam.

Drugo je mišljenje kulturnih fundamentalista. Koncertne dvorane i izložbeni paviljoni su “hramovi kulture”, “daske koje život znače”, muzeji su “nacionalna kulturna svetišta”, knjižnice su “svjetiljke duha”. Kultura je zapravo ono što je dosadno, sveto, ali beživotno i nedjelatno. Tu je kulturni identitet okamina, koju jedino, što je doduše hvale vrijedno, treba čuvati.

Još donedavno vladalo je i mišljenje, ili još bolje zahtjev, da kultura mora biti u ideologijskoj, nacionalnoj, klasnoj, državnoj, uvijek u nekoj partijskoj funkciji, od proletherske kulture do kulture “magnuma”. Tako je hrvatska kultura samo u XX. stoljeću promijenila pet država i njihovih zahtjeva, a da o ideološkim međurazdobljima i ne govorimo.

Jesu li to bili hrvatski kulturni identiteti, i koliko tih identiteta uopće ima?

Ima i mišljenja koja se nadaju da će se u pojmovima riješiti ono što se ne rješava u zbilji: npr. ako državu ustavno definiramo kao “državu kulture”, da će to ona i postati. Tu se spominje austrijski primjer – možda, ali to nije dovoljno. Grad Šibenik nedavno smo proglasili “Gradom kulture”, dovršili kazalište, uskoro i svjetski fenomenalnu knjižnicu, započeli gradnju ljetne scene s obnovom tvrđave sv. Mihovila, doveli Carminu buranu na Sv. Nikolu i još podosta toga, a onda je gradska vlast naprosto pala; hoće li druga nastaviti projekte, uopće se ne zna. Ima i mišljenja koja preporučuju jednostavnost preuzimanja još nekih tuđih primjera, a tu je najpopularnija, ni kriva ni dužna, baš Irska, zemlja po kojoj se karolinška renesansa u IX. stoljeću naziva još i “irska renesansa” i koja je pred svoj posljednji uspon imala ravno tri puta više visokoobrazovanih od Hrvatske, o drugome da i ne govorimo. No, možda ipak da ostanemo kod Irske. Jednu od sjajnih persiflaža pseudokulturnog pseudoidentiteta dao je James Joyce, nakon što i sam *Uliks* započinje definicijom irske kulture kao “razbijenog ogledala sluškinje”, definicija koju bismo mogli i nacionalizirati. Onako kako Homer opisuje Ahilejev štit, tako Joyce opisuje irski šal koji nosi pravi irski domoljub, i na kojem se nalaze, u našem hrvatskom prepjevu, sve zelene livade po kojima pasu hrvatske ovce, gdje čipke bodu hrvatske čipkarice, gdje pušu hrvatski vjetrovi s Dinare, gdje masline obiru hrvatske žuljne ruke (uspud, ribe udaraju ostima po kostima), gdje su na Bukovčevu zastoru svi u kravatama i gdje Starčević i Radić pišu penkalama ... Ukus ironije, dakako, blažimo dragom nam prisnošću; sve je to zaista naše. Ali naši su i renesansni gradovi, trgovi i crkve, pa ih zagrađujemo betonom, Lukačići i Sorkočevići, pa ih ne slušamo, Petrica i galženjaki, pa ih ne vidamo, naš je i Viribus Unitis, ali ga ne ronimo, nego ga rone Mađari misleći da je njihov, naš je i Tomizza i *Bolji život* koji ne živimo mi, nego Talijani.

Ili se možda nešto ipak mijenja? Hrvatska kulturna produkcija posljednjih godina ipak snažno raste; rast kulturnih industrija samo je mjerljiv iskaz, kao i snažan porast čitanosti u knjižnicama, ali i

gledatelja i slušatelja na kazališnim predstavama i koncertima; otvaraju se i portali hrvatske kulture na Internetu, ulazi se u svjetske kulturne asocijacije, ostvaruju koprodukcije, dobivaju međunarodne nagrade na festivalima ... To stvaralaštvo i njegova recepcija jest identitet, i taj identitet je uvijek bio u komunikacijama, pripadnosti mediteranskom, panonskom, srednjoeuropskom, istočnoeuropskom, europskom, a bogami i balkanskom, pa i orijentalnom krugu.

Da bismo riješili pitanja odnosa kulture i identiteta, zaštite identiteta putem kulture u globalizaciji, i zaštite kulture putem identiteta, ne trebaju nam kompliciranija, nego dapače jednostavnija shvaćanja o tome kako stoji s kulturnim identitetom.

U prvom redu identitet nije nešto što je postignuto u prošlosti, nego što se razvija u sadašnjosti, a razvijati se može samo ono što se razvija prema svojim vlastitim, a ne prema nekim tuđim vrijednostima i pravilima. Identitet nije nešto jednoznačno, nego pluralno, pluralizam kulturnih orijentacija i estetika jest kulturni identitet; a zaštita tog pluralizma metoda ostvarivanja tog istog identiteta. Identitet nije nešto izolirano, nego prožimajuće, komunikacija i kulturno prožimanje je kulturni identitet, multikulturalnost je također kulturni identitet. Ključno pitanje kulturnog identiteta jest u oslobađanju kulture da se razvija na autonomnim vrijednostima, autonomnim odlukama, na vlastitim prihodima, oslobođena državnih pritisaka, ali potpomognuta zakonskim poticajima, poreznim olakšicama i transparentnim državnim ulaganjima na strateškim mjestima nacionalnoga kulturnog interesa.

Kulturni identitet je ono što razvija ljudske resurse, a ljudski resursi su oni koji čuvaju kulturni identitet. Između globalizacije i kulturnog identiteta nema proturječnosti, dakako pod jednom pretpostavkom, naime da se i sam razvitak subjektivno, javno, politički shvaća kao razvitak kulturnog identiteta. U tom smislu, kulturni identitet je cilj koji je i sredstvo.